

Великий чорний птах виринає нізвідки й штовхає Землю в морок невідомості... Час — її слуга й мірило — субстанція, про яку знають усе й нічого, ходить за нею по вічному колу й намотує химерний кокон з істот, подій... Це для нас вони загадкові, жадливі, неймовірні, добрі... Але там, у вселенському хронографі, вони — безпристрасні відтинки кокона... Довга ніч людського пізнання... Світло згасає, з'являється знову. Де є ти? Темрява чорного птаха вивчена краще, ніж ми самі. Змінюєшся ти й світ навколо... Та ти теж усередині кокона, а ще там твої предки... І сам ти — і світло, і темрява... і ти — володар часу, бо ти — володар знань. Відмотай нитку кокона: люди, події — не ти... Але все ж ти...

Холодному квітню 1771 року аж ніяк не пасувало називатися квітнем, і сталеві води Західного Бугу раз у раз широкими хвилями виносили крижаний подих на розмиті піщані береги поблизу Кристинополя. Бендюзький мірошник Міхалко, мерзлякувато ховаючи руки в латану-перелатану бунду¹, обходив свою млинівку²: водний рукав від Бугу незрозуміло зменшив потік води, і жорна йшли натужно, наче стара беззуба кобила під гору.

— Так і є — забилася моя млинівка. — Щось безформне погойдувалося поперек рову. — Що ж ти мені, водо, прибила?..

І тут Міхал заляк від жаху: зблизька синювато-сіра купа виявилася людським тілом.

¹ Різновид верхнього одягу (діал.). (Тут і далі прим. ред., якщо не вказано інакше.)

² Канал, яким іде вода з річки до млина (діал.).

— Біда вам, красивим... Легше й простіше нефайній жити... Абиь тільки здорова була — до роботи й дітей... Та тобі, бідній, уже не буде ні роботи, ні дітей... До раю, певно, попалась — молоденька дуже... не встиглась іще нагрішити, — крєктав мірошник над утопленицею, помаленьку витягуючи тіло на берег. Дівчина була мов коштовна порцелянова лялька, кинута в багно, і навіть синюшні плями від довгого перебування у воді не змогли споганити її земну красу: точені риси обличчя... делікатна тілобудова... довге русяве волосся... Погляд чоловіка пішов далі.

— Свят, свят, свят... — Мірошникові аж перехопило подих. — Та хто ж із вами таке вчинив? — Через прилиплу сорочку виступав аж занадто великий як навіть для утоплениці живіт.

— Та так — як чума тебе минула, то звірі на двох ногах уполювали... Шо то є нині людське життя... Боже, упокой їхні безневинні душі... І ти, Матінко Божа, заступнице всіх жінок і немовлят, уготуй їм місце в раю, — щиро молився Міхалко. Далеко вирішив не ховати: мо', шукати хто буде — видно, що не з простих людей загибла: надто вже тендітна...

— А ото що таке?.. — знову здивувався чоловік, схиляючи померлій руки на грудях: коштовна каблучка з волюшково-голубим камінцем прикрашала заміжній палець правиці. — І де ж отой ваш заступник був, коли вас ото... Не інакше, як і він уже теж мрець... Бо хто ж так дозволить познущатися зі своєї дружини й дитятка ненародженого?..

Хлоп довго викручував персня з набубнявілого пальця.

— Тобі, бідачко, 'го вже не треба, а моїм дітям буде за що одєжину справити... Ти вже прости... А я тебе за те файно поховаю... Хоча яка тобі вже різниця — просто поховаю... Бо що із землі вийшло, у землю має піти... А душа твоя й ангелятка твого тепер до Бога можуть спокійно летіти...

За рік до того...

Драбинясту Агнешку доїдала лють. Вона наповнювала до країв худе пласке тіло, ще більше стискувала шнурочки губ; звужувала й без того поросячі очі, вливаючи в них крижаний сталевий відблиск холодної й добре продуманої помсти... Кожен крок розкішним коридором палацу Потоцьких у Кристинополі наближав жінку до солодкої миті покарання ненависної Дарки. «Курвочка... з очима недоєної корови... Подивимося, як будеш мукати...» Руденьку спритну кухарку Агнешка мала за що ненавидіти: конюшого Яна Вільчека, який уже півроку жартував і кидав зацікавлені погляди на неї, після появи Дарки наче підмінили. «Сидить усе в кухні й витріщається, як та своїми цицьками заледве в баняк не лізе... А дупу добру відростила десь у своєму селі — аж виколихується під тими спідницями... Ян мій, має бути мій... І буде... А на твоє молочне сальце ще не один хлоп оближеться... Двадцять три роки пожила, уже скоро й зуби почнуть псуватися... мужа собі намітила, а тут тобі на — якась зайда дорогу до вінця перейде...» А вчора за вечерею Ян такий смішний жарт оповів, та й то, видно, спеціально для тієї пампушки: «Господиню запитують: «Ви вмієте готувати?» — «Навіть двома способами!» — «Це як?» — «Для гостей, які вам подобаються, і для тих, кого ви не хочете більше бачити», — то вже всі сміялися до упаду... Агнешка дзвінкіше за всіх, тільки Вільчек навіть не подивився на неї — усе до Дарки підсміхувався... А та мало що розжерлася, то ще й мозок жиром заплив: навіть не засміялася, тільки чогось почервоніла. «Скоро, скоро буде тобі до-о-обре... А мені ще краще...»

Служниця із супницею на срібному підносі шанобливо постукала у високі з позолотою двері.

— Доброго ранку, пані! — Вправно порозставляла столове начиння на інкрустованому італійському столику й стала поодаль з опущеними очима й сумирним виразом повного собачого впокорення в готовності номер один — бігти, нести, витирати, кликати... падати ниц... померти за рідну господиню. Довго ж тренувалася у своїй кімнатці перед відшліфованою мідною ступкою. Анна Ельжбета Потоцька сприймала лише такі обличчя в людей, які її оточували. Літня худа пані пронизала холодним поглядом прислугу, прошурхотіла пишним шовковим синім платтям по чудернацьких позолочених ніжках стільця й неспішно опустила ложку в улюблений курячий суп із локшиною. Агнешка скинула допитливим оком: ще, ще трохи... Ось і воно... Сива пишна перука затряслася, як від найстрашнішого землетрусу, а повітрям кімнати — та й, напевно, усього палацу — із силою цунамі пронісся істеричний крик:

— Ла-а-а-й-да-а-а-ки! Бру-да-а-аки-и-и! Сво-о-о-ло-о-о-та!

Малий рот під витягнутим носом стиснувся, як в общипаній курки під хвостом, і з енергією вулкана вивергав злобні вигуки вкупі зі слиною... Лице, яке могло бути більш прийнятним за симпатичне лише за наявності щирої усмішки, — і про те ще можна було б посперечатися, — під час нападів люті залишало поза конкуренцією навіть Медузу Горгону...

— Вс-с-ссі-і-іххх... с-с-ссс-юди... — шипіла Анна Ельжбета. Агнешка метнулася довгими коридорами. Через хвилю всі — покоївки, економ, кухарі — з тремтінням у руках і сконцентрованим болісним переляком у сонячних сплетіннях вишикувалися перед її світлістю.

— Чиє?! — Обличчя з виразом крайнього збридження вимагало відповіді на запитання... Запитання пані тримала двома пальцями, це була довга руда волосина з крапли-

нами курячого бульйону. — Твоє... Тво-є-є-є! — Анна вхопила Дарку за волосся й висмикувала його зі всією люттю, яку мала, а мала її багато — у рази більше, ніж важила.

— Йо-йо-йой, проба-а-ачте мені, милостива пані, простіть, не буду-у-у більше! — голосило дівча.

— Так, не будеш, не будеш... не будеш, бидло... — навісніла пані Потоцька, вириваючи в такт словам усе нові й нові пасма волосся. — На псарню, псам дупи мити... хвості розчісувати. — Вулкан починав заспокоюватися. — Обстригти її ... і на хльосту¹...

— Ой ні, ні, моя паннусю, ні-і-і, тільки не на хльосту-у-у, ні-і-і, Богом прошу вас...

— Не згадуй Бога всує, бидлото... Ти прогнівила мене... а значить, і Бога теж...

Мокру від сліз і крові Дарку потягнули подалі від панських очей.

Кремезний конюший Вільчек точив лясі з Олександром Домбровським — начальником власної армії Потоцьких. Усі п'ятсот гайдуків, підпорядкованих полковникові Домбровському, знали й несли свою службу з точністю швейцарського годинника, тож пишно вбраний здоровань залюбки пліткував у вільний час на найприємнішу тему для всіх нормальних чоловіків у найбільш боездатному хлопському віці:

— Ото слухай, Янеку... У нас тут недавно два молоді вояки зранку зустрілися, а один увечері на здибанці² був... Ну та й уже мала б бути тота файна справа... — Домбровський показав руками непристойний жест. — Та й друг у нього питає: «Ну що, побачення вдалося?» — а той так гірко відказує: «Та ні!» — «І чого ж то?» — «Бо вона має мене за шо лапати, а я її — ні!»

¹ Шмагання, биття (діал.).

² Зустріч, побачення (діал.).

Чоловіки розсміялися із запалом молодих жеребців.

— О, уже йде... ще одна така... Порав би, хіба б рік жінки не видів. — Вільчек спостеріг на підході до конюшні худу, як трясця, Агнешку.

— Пана Вільчека хоче бачити її світлість пані Анна, — у серці й голосі Агнешки грала переможна сурма.

— За хвилю буду... — перезирнувся Вільчек із Домбровським — обоє здогадувалися, яка ж то робота чекає на Яна далі... Агнешка постояла, вичікуючи чи то ще якихось запитань, чи то цікавих пропозицій: роздивитися сіно чи коней у глибині конюшні, — та, на жаль, не дочекалася й поспішила в палац.

Площу на задньому дворі палацу Потоцьких уже заповнили вимушені притихлі глядачі; навіть березневе тепле сонечко не хотіло бути присутнім на хльості бідолашної Дарки — на захід від палацу падала велика сіра тінь, і лише дворові ворони-старожили, звичні до таких майже щотижневих атракцій, щось шумно коментували, не забуваючи про свої весняні залицання. Двоє гайдуків підвели абияк обстрижене овечими ножицями дівча до стовпа. Дарку трясло, зуби цокотіли, і вона підвивала від первісного страху перед тим збезчещенням, яке вже бачила не раз. Вільчеку теж було важко — не так він уявляв їхні стосунки: «А гарна з неї дружина могла б вийти... Шкода... Пропаде чиста душа...»

Ян повільно підійшов до дівчини й прошепотів:

— Не напружуй тіло — менше болітиме, — від чого Дарка взагалі почала вити, мов поранена вовчиця, і різким порухом роздер дівочу сорочку. Усі витріщалися на гарні, пухкі, з рожевими плямами дівочі груди, наготу яких вона цнотливо оберігала від будь-чиїх, навіть жіночих поглядів. І волосся... волосся, яким вона зазвичай накривалася, виходячи з річки, теж не було...

— Ну ж бо! — пролунав наказ пані Анни Ельжбети.

Конюший опустил жмуток різок на спину прив'язаної до стовпа Дарки, дещо загальмувавши руку перед ударом... Другий, третій... Із кожним криком нещасної в пані Потоцьку, здавалося, вселялася добра фея: очі заблищали, заграла усмішка, вона розправила плечі й відкинула назад голову. Якби хтось зустрів її в такому вигляді в палаці, то був би впевнений, що чоловік тільки-но зробив жінці дуже добре... І ще одна особа відчувала радість від езекуції безневинної... Хоча в Агнешки Дарка вже давно була винувата: так їй, курвочці, за те, що її Бог створив такою — занадто принадною й апетитною для чоловіків. «Ну, тепер уже хіба пес вошивий на тебе подивиться», — переможний посміх ясно читався на мармизі Агнешки, і навіть зайнятий хльостою Вільчек, ковзнувши випадковим поглядом по натовпу, зафіксував ту реакцію покоївки.

У головах решти на таких виставах були зазвичай лише два звернення до Творця: «Дякую тобі, Боже, що то не я...» і «Боже, щоб ніколи мені не опинитися біля того стовпа...» І правильно, що в тих думках зверталися лише до Бога, бо тільки Він міг бути захистом і оберегом від мстивої й непередбачуваної пані Потоцької, яка свідомо чи несвідомо взяла на себе функції Бога в покаранні людей... Зі співчуттям дивилися на страждання пані з фрауцімер — бідні шляхтянки при дворі Потоцьких — чи то фрейліни, чи то примусові колежанки Анни Ельжбети. Плакала стара товста куховарка Зося: усе ніяк не могла второпати, як та злощасна волосина потрапила в суп, коли в Дарки завше все-все попідтикувано й попідв'язувано на голові. Байдуже дивилися на червону спину покараної два карлики — Карлічек і Каролінка... Лише Домбровський, споглядаючи, як періодично скачуть тугі груди Дарки, думками був зовсім не на площі...

— Стій! — на двадцятому ударі пані зупинила конюшого. — Що, жалієш її? А не треба... Дай-но сюди. — За всіма

підрахунками Анни Ельжбети спина мала б уже виглядати інакше. Пані з великим задоволенням сильно вперічила дівчину за молодість... за красу... за те, що народилася жінкою... ще... ще... Дарка закричала страшно, з репнутої шкіри цвіркнула кров... На четвертому ударі вона затихла й тіло обм'якло, та пані не припиняла хльости... Нарешті Потоцька інтуїтивно відчула, що вже є тридцять, — душа її наповнювалася рівновагою й спокоєм саме після тридцятого удару, — витерла руки об запопадливо поданий кимось рушник і в доброму гуморі попрямувала до придворного театру на репетицію. Понурим шлейфом за нею подалися панянки з ффрацімер...

Людська душа завжди на додачу до хліба прагнула видовищ, і не тільки в Давньому Римі. А чим більше ставало хліба, тим більше його власникові пасувало витрачатися на різні забави, а ще й у тогочасній Польщі... «Що не чех, то музика; що не італієць — то лікар; що не німець — то купець; що не поляк — то шляхтич». Шляхти Польща мала аж десяту частину від усього населення й із того була чемпіоном Європи, де в решті країн той показник спинився в зоні плінтуса — один-два відсотки. Отож, якщо претендуєш на те, щоб називатися не просто шляхтичем, а багатим (або майонцим) шляхтичем, мусиш, просто мусиш мати свій театр! Адже без театру ти так собі, звичайний шляхтич, як павич у період линьки, а театр — то справжній індикатор твоїх статків. І формула тут була проста: чим більший шляхтич, тим більше гонору, а чим більше гонору, тим більший і славетніший дворовий театр... Він працював як солідна приманка для інших шляхтичів, купців, послів... А в непевні часи прикрих історичних шарпанин і змін законів (пам'ятаєте знамените, амбітне й непередбачуване «Держава — це я!» від французького Короля-Сонця?) особисті людські контакти вирішували все, і під час